

THE RULE OF ROMAN LAW: NON CAPITUR, QUI IUS PUBLICUM SEQUITUR NON CAPITUR, QUI IUS PUBLICUM SEQUITUR

ABSTRACT

The subject of this study is to interpret the provision of Ulpian from the 11th book of the commentary to the praetor's edictie. *Non capitur, qui ius publicum sequitur* (D. 50.17.116.1). In Romanist literature, this provision is basically treated quite marginally. References to this provision are usually found in the footnotes, in order to exemplify some thought, but without an in-depth analysis.

The explanation of the meaning of *ius publicum* used in the text will be crucial for the process of interpretation of this provision. One can initially assume that Ulpian using the phrase *ius publicum* did not mean public law from the systemic point of view, but the well-established and universally applied provisions of private law, regardless of their origin (jurisprudence, the praetor's edict or the emperors' constitutions).

Thus, the research hypothesis may be the statement that the application of the legal provisions of private law can not be the basis for the submission of an insidious or unfair act in a particular case. This is how the ambiguous verb *capitur* (from *capio, cepi, ceptum*) should be translated.

Consequently, whoever exercises the law can not be impute bad faith. This principle has a great importance when determining the responsibility of persons performing public tasks in accordance with the law and the procedures envisaged.

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przeprowadzenie interpretacji sformułowania autorstwa Ulpiana, pochodzącego z 11 księgi komentarza do edyktu pretora, tj. *Non capitur, qui ius publicum sequitur* (D. 50.17.116.1). W literaturze romanistycznej sformułowanie to zasadniczo jest traktowane dość marginalnie. Odniesienia

do niego znajdują się najczęściej w przypisach, w celu egzemplifikacji jakiegoś toku myślowego, jednak bez pogłębionej analizy.

Kluczowe dla procesu interpretacji tego sformułowania będzie miało wyjaśnienie znaczenia użytego w tekście zwrotu *ius publicum*. Można wstępnie przyjąć założenie, że Ulpian, posługując się zwrotem *ius publicum*, nie miał na myśli prawa publicznego w znaczeniu ustrojowym, lecz ugruntowane i powszechnie stosowane przepisy prawa prywatnego, niezależnie od źródła ich pochodzenia (jurysprudencja, edykt pretorski czy konstytucje cesarskie).

Zatem hipotezą badawczą może być twierdzenie, według którego stosowanie przepisów prawa prywatnego powszechnie obowiązującego nie może być podstawą do postawienia w konkretnym przypadku zarzutu podstępnego czy nieuczciwego działania. Tak bowiem należy tłumaczyć wieloznaczny czasownik *capitur* pochodzący od *capio, cepi, ceptum*.

W konsekwencji temu, kto wykonuje prawo, nie można przypisać złej wiary. Zasada ta ma ogromne znaczenie w przypadku określenia odpowiedzialności osób wykonujących zadania publiczne zgodnie z przepisami prawa i przewidzianych procedur.

KEYWORDS: *Roman law, public law, liability in public law, praetor's edict*

SŁOWA KLUCZOWE: *prawo rzymskie, prawo publiczne, odpowiedzialność w prawie publicznym, edykt pretorski*

WPROWADZENIE

Przedmiotem niniejszego opracowania jest jedna z mniej znanych reguł prawa rzymskiego. Jej autorem jest późnoklasyczny prawnik Ulpian. Zachowana została przez kompilatorów w księdze 50 pod tytułem 17, który został zatytułowany *De diversis regulis iuris antiqui*. Oto przedmiotowa treść reguły Ulpiana.

D. 50.17.116.1 (Ulp. 11 ad ed.): *Non capitur, qui ius publicum sequitur*.

O marginalizacji tej reguły świadczy fakt, że nie jest ona wspominana w jakimkolwiek dawnym (De-Mauri, 1976) czy współczesnym (Wołodkiewicz, 2006) zbiorze reguł bądź zasad prawa rzymskiego. W literaturze romanistycznej o tej regule wspomina się jedynie marginalnie. W niektórych opracowaniach omawiane są dwa bezpośrednio sąsiadujące fragmenty, tj. D. 50.17.116 pr. i 2, pomijany zaś jest fragment środkowy (D'Ors, 1981, s. 231; Kaser, 1977, s. 101; Solazzi, 1912).

Nieco więcej miejsca tej regule poświęciła G. Aricò Anselmo, która wskazała na wątpliwości interpretacyjne wynikające z wyizolowania tej frazy przez

kompilatorów z jej pierwotnego kontekstu i nadania jej charakteru reguły prawnej (Aricò Anselmo, 1983, s. 538–539).

Z obecnego usytuowania reguły Ulpiana dokonanego przez kompilatorów wynika, że najprawdopodobniej była ona związana z 11 księgą komentarza tego prawnika do edyktu pretorskiego. O. Lenel w rekonstrukcji edyktu pretorskiego umieścił ją w tytule X, § 41 zatytułowanym *De minoribus viginti quinque annis* i brzmiał następująco:

Praetor edicit: Quod cum minore quam viginti cinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam.

Istotny sens ma tutaj znaczenie pojęcia *minor*. Według prawa rzymskiego była to osoba, która ukończyła 12 rok życia w przypadku kobiety, i 14 rok w przypadku mężczyzny, a nie ukończył 25 roku życia. Ponadto musiała to być osoba *sui iuris*. Osoba taka była chroniona ze względu na brak doświadczenia życiowego (Petrucci, 2015, s. 62).

Według O. Lenela, pretor postanowił, że każdy, kto dokonałby czynności prawnej z osobą poniżej 25 roku życia, musiałby liczyć się z jego interwencją w przypadku, gdyby zostały naruszone interesy majątkowe *minores*. O. Lenel komentując ten edykt, ograniczył się jedynie do wskazania braku w nim terminu, w którym można by zwrócić się o ochronę pretorską poprzez zastosowanie instytucji *in integrum restitutio propterea aetatem*.

Dla dyskursu niniejszego opracowania jest to jednak problem marginalny (Lenel, *Edictum Perpetuum*, 1889, s. 116). O. Lenel twierdzi, że w oryginalnym tekście Ulpiana nie było mowy o możliwym terminie wystąpienia z wnioskiem do pretora o przyznanie *restitutio in integrum*. Według O. Lenela w pierwotnym tekście edyktu był to roczny termin. Istotne natomiast znaczenie ma to, że O. Lenel nie przewidział w treści edyktu ani w rekonstrukcji komentarza do edyktu autorstwa Ulpiana odniesienia do interesującej nas reguły prawa. Trudno jest przesądzić o przyczynie takiego stanu rzeczy. Ale wydaje się, że być może było to spowodowane tym, że tekst reguły Ulpiana z D. 50.17.116.1 nie był dla O. Lenela bezpośrednio powiązany z samym edyktem jako takim ani też z komentarzem Ulpiana do tego edyktu. Takie twierdzenie opiera się na umiejscowieniu przez O. Lenela reguły *Non capitur, qui ius publicum sequitur* w Palingenesia na przedostatnim miejscu w zachowanych fragmentach komentarza Ulpiana do 11 księgi edyktu pretora.

Tymczasem w swej wymowie analizowana reguła autorstwa Ulpiana jest bardzo znacząca dla prawa rzymskiego i współczesnych systemów prawnych. Reguła ta zawiera rozwiązanie dla dość ważnego problemu prawnego, a mianowicie pozwala wyjaśnić sposób odpowiedzialności, a właściwie zwolnienia (*excusatio*) z odpowiedzialności cywilnej za szkodę wówczas, gdy działający postępował zgodnie z przepisami prawa stanowionego.

ARGUMENT Z KOŁOKACJI

Rozwiązania powstałych wątpliwości co do pierwotnego znaczenia reguły Ulpiana D. 50.17.116.1 należy przeprowadzić przez analizę umiejscowienia jej dokonanej przez kompilatorów, a następnie przez O. Lenela w Palingenesia.

Z przekazu Digestów, a więc z zamierzenia kompilatorów, pierwotnie reguła ta miała pochodzić z 11 księgi komentarza do edyktu autorstwa Ulpiana. Jednak paragraf 116 z 50 księgi 17 tytułu Digestów składał się z aż trzech reguł o różnym znaczeniu. Reguła będąca przedmiotem niniejszego opracowania znajduje się pośrodku. To, co na pewno je łączy *prima facie*, to autorstwo Ulpiana. Zatem konieczne jest poszukanie celu, dla którego kompilatorzy wszystkie te trzy reguły o różnym znaczeniu umieścili w jednym paragrafie.

Niezbędne jest zatem przeprowadzenie analizy znaczeniowej wszystkich trzech reguł zamieszczonych w D. 50.17.116. Pierwsza z nich brzmi następująco:

D. 50.17.116 pr.: Nihil consensui tam contrarium est, qui ac bonae fidei iudicia sustinet, quam vis atque metus: quem comprobare contra bonos mores est.

Przytoczona reguła dotyczyła bezskuteczności czynności prawnej dokonanej pod przymusem (*metus*). Według Ulpiana czynność taka była nieważna, a następcze jej uznanie byłoby sprzeczne z zasadami dobrej wiary (*contra bonos mores*). Według G. Glovera (Glover, 2004, s. 49) w tym przypadku nieważność czynności prawnej wynikała z faktu, że między stronami zabrakło rzeczywistej zgody.

Z kolei trzeci fragment czy trzecia reguła zapisana w D. 50.17.116 brzmi następująco:

D. 50.17.116.2: Non videntur qui errant consentire.

Według Ulpiana czynność prawna dokonana pod wpływem błędu nie rodzi skutków prawnych. Należy uznać, że osoba działająca pod wpływem błędu nie wyraziła rzeczywistej zgody. Gdyby bowiem wiedziała, że działa pod wpływem błędu, tej zgody nie wyraziłaby. Według M. Kasera jest to raczej sformułowanie poklasyczne, a więc być może nawet tylko przypisane Ulpianowi przez kompilatorów. W okresie klasycznym bowiem błąd (*error*) był brany pod uwagę tylko wówczas, gdy uniemożliwiał zawarcie porozumienia, a więc jednego z istotnych elementów (*essentialia negotii*) czynności prawnej (Kaser, 1955, s. 208, przyp. 8).

Pomiędzy tymi dwoma regułami powyżej przytoczonymi znajduje się ta, która jest przedmiotem opracowania, czyli: D. 50.17.116.2: *Non capitur, qui ius publicum sequitur*, inaczej *Nie ponosi odpowiedzialności ten, kto stosuje się do reguł prawa publicznego* (tłum. T. Palmirski). Rodzi się pytanie: co łączy ze sobą te trzy reguły czy fragmenty poza domniemaniem wspólnego autorstwa? Czy zestawienie tych trzech fragmentów przez kompilatorów, fragmentów pochodzących z całą pewnością z różnych miejsc, było przypadkowe? Wystarczy pobieżna analiza, aby stwierdzić, że zagadnieniem, które łączy te trzy fragmenty ze sobą według kompilatorów, jest to, że wszystkie one dotyczą kwestii związanych z ważnością lub nieważnością czynności prawnej. Kompilatorzy chcieli w tym krótkim paragrafie przedstawić trzy najważniejsze reguły zawierające wytyczne dla określenia ważności lub nieważności czynności prawnej, dokonanej w wyniku błędu (*error*) czy bojaźni (*metus*).

Wyzolowanie przez kompilatorów tych trzech reguł z ich pierwotnego położenia i usytuowanie ich w jednym miejscu sprawiło też sporo kłopotów O. Lenelowi w podjętej przez niego w *Palingenesia* próbie odwrócenia pracy kompilatorów. Dowodem na to jest rozbitcie § 116 i umieszczenie pierwszej jego części (D. 50.17.116 pr.) w księdze 11 komentarza do edyktu pod tytułem *Quodmetus causa gestu erit*; pozostałe dwa fragmenty (D. 50.17.116.1 i 2) zaś zostały dodane na samym końcu tego komentarza pod tytułem *De minoribus XXV annis*. Można zatem z całą pewnością stwierdzić, że kompilatorzy, tworząc w 50 księdze tytuł *De diversis regulis iuris antiqui*, wybierali sformułowania, wyjmując je z pierwotnego kontekstu, a następnie nadawali im samoistny byt, dokonując niezbędnych zmian w celu przerobienia ich do formy reguły prawnej. Nierzadko wiązało się to ze zmianą pierwotnego znaczenia, dążąc do ich generalizacji (Bianchini, 1983, s. 1 i nast.).

Chociaż nie można wykluczyć, że przyjmując za T. Palmirskim interesująca nas reguła prawa była częścią argumentacji zastosowanej przez Ulpiana właśnie do wyjaśnienia przyczyny, dla której nie można było zastosować środka ochrony pozaprosesowej, jakim była *restitutio in integrum*, a przewidzianej przez pretora w edykcie (por. EP3, s. 116, przyp. 3) dla ochrony małoletnich (*minores viginti quinque annis*) (Palmirski, 2017, s. 314–315). Jak twierdzi też G. Aricò Anselmo, wyłączenie zastosowania tego środka pozaprosesowej ochrony prawnej było możliwe ze względu na to, że zawarcie z małoletnim czynności prawnej i jej realizacja była zgodna z prawem (Aricò Anselmo, 1983, s. 539).

Powyższa argumentacja została oparta na wypowiedzi Papiniana (D. 46.1.51.4).

D. 46.1.51.4 (Papin. 3 resp.): Cum inter fideiussores actione divisa quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt, ea res ad onus eius qui solvendo est non pertinet, nec auxilio defendetur aetatis actor: non enim deceptus videtur iure communi usus.

Według Papiniana *minores* nie otrzymywali ochrony pozaprosesowej w postaci *restitutio in integrum* przeciwko temu ze współporęczycieli (*fideiussor*), który po zawiązaniu sporu (*litis contestatio*) z wierzycielami stał się niewypłacalny. W tej sytuacji, na podstawie *beneficium divisionis*, każdy z poręczycieli mógł żądać podziału długu z pozostałymi współporęczycielami. W ten sposób ustawało zobowiązanie solidarne, a każdy z poręczycieli odpowiadał tylko za część poręczonego długu, nie zaś za całość. Małoletni poręczyciel w tym przypadku nie mógł zwolnić się z obowiązku zapłaty przynależnej mu części, uciekając się do środka pozaprosesowej ochrony prawnej, jaką była *restitutio in integrum*. Podział długu pomiędzy współporęczycieli wiązał małoletniego, bowiem zobowiązanie wynikało nie z umowy, lecz z przepisów prawa (Palmirski, 2017, s. 314). Taka zasada była traktowana jako wyjątek od systemu ochrony interesów *minores*. Ale też tak nie musiało być. Dlatego znaczenie reguły autorstwa Ulpiana należy przeanalizować w kontekście innych, podobnych tematycznie fragmentów autorstwa *prudentes*.

REGUŁA D. 50.17.116.1 W KONTEKŚCIE INNYCH ŹRÓDEŁ

Już pobieżna lektura tekstu Ulpiana D. 50.17.116.1: *Non capitur, qui ius publicum sequitur* oraz powyższa analiza tekstów bezpośrednio z tą regułą

związanych i poglądów doktryny pozwala stwierdzić, że kompilatorzy chcieli stworzyć regułę prawną, która rozstrzygałaby kwestię odpowiedzialności osoby, która dokonywałaby czynności prawnej zgodnie z przepisami prawa stanowionego. Kluczowym jednak zadaniem jest zdefiniowanie użytego przez Ulpiana terminu *ius publicum*.

Prima facie termin *ius publicum* kojarzy się z definicją podziału prawa, a zamieszczoną przez kompilatorów na początku pierwszej księgi Digestów.

D. 1.1.1.2 (Ulp. 1 Inst.): Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem...

Według Ulpiana prawo dzieli się na prawo prywatne i publiczne (Talamanca, 1997, s. 112). Ten podział zbudowany był na pojęciu użyteczności – *utilitas* (Sitek, 2014, s. 21–35). Są bowiem przepisy prawa służące do obsługi relacji zachodzących między osobami fizycznymi oraz, używając języka współczesnego, osobami prawnymi i są przepisy prawa, którymi posługują się organy publiczne. Nic nie wskazuje jednak na to, aby tak rozumiane pojęcie *ius publicum* było tożsame z pojęciem użytym przez Ulpiana w D. 50.17.116.1. Według Ch.J. Mühlenbruch (Mühlenbruch, 1835, s. 86), mniej znanego pandektysty niemieckiego, raczej należy odnieść się do definicji *ius publicum*, jakie mu nadał Cynceron.

Cic. De partitione oratio 130: Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publicum lex, senatusconsultum, foedus, privatum tabulae, pactum conventum, stipulatio.

W dziele *De partitione* Cynceron wprowadził różnego rodzaju podziały, podając do tego liczne przykłady. Gdy chodzi o prawo pisane (*scriptorum*), to według niego dzieli się ono na publiczne (*publicum*) i prywatne (*privatum*). Do prawa publicznego zalicza ustawy (*lex*), uchwały senatu (*senatusconsulta*) czy przymierza zawierane przez państwo rzymskie (*foedus*). Prawo prywatne stanowią zaś wszelkiego rodzaju dokumenty prywatne (*tabulae*), umowy (*pacta*) i stypulacje (*stipulationes*). Zatem Cynceron pojęciu *ius publicum* nadał całkowicie odmienne znaczenie niż Ulpian w D. 1.1.1.2.

Wyjaśnienie znaczenia terminu *ius publicum* użytego przez Cyncerona w powyższym tekście i przez Ulpiana w D. 1.1.1.2 może być dokonane przez analizę kolejnych źródeł prawa Ulpiana, ale też Paulusa, Papiniana, Gaiusa i Kallistratusa. Pierwsze z nich pochodzi od samego Ulpiana.

D. 26.1.8 (Ulp. l. primo opinionum): Patronus quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet, et si qua in fraudem debitorum quamvis pupilli liberti gesta sunt, revocari ius publicum permittit.

W powyższym fragmencie Ulpian odnosi się do przypadku ustanowienia opiekunem dawnego właściciela dla niepełnoletniego (*minores*) wyzwolenca. Również w tym przypadku opiekun zobowiązany był do przestrzegania wszelkich reguł na tę okoliczność prawem przypisanych (Buckland, Stein, 1963, s. 160). W szczególności patron zobowiązany był do uczciwego działania – *tutor liberti sui fidem exhibere debet*. W drugim zdaniu cytowanego fragmentu Ulpian podał niezwykle ważny przykład, który dotyczył działania na szkodę wierzycieli nieletniego. Takie działanie musiało wynikać z jakiejś czynności prawnej dokonanej przez opiekuna. Teoretycznie niepełnoletni wyzwoleniec, który wyniósłby z takiej czynności korzyść, powinien być przez pretora chroniony. Jednak w tej sytuacji tak nie było, bowiem zgodnie z *ius publicum*, wierzyciele mogli dążyć do unieważnienia takiej czynności. Zatem termin ten nie mógł oznaczać nic innego jak tylko przepisy prawa stanowionego, które regulowało relacje pomiędzy osobami fizycznymi.

Analogiczne rozumienie pojęcia *ius publicum* znajduje się w kolejnym tekście autorstwa Ulpiana.

D. 47.10.13.1 (Ulp. 57 ad ed.): Is, qui iure publico utitur, non videtur iniuriae faciendae causa hoc facere: iuris enim executio non habet iniuriam.

Powyższy fragment pochodzi z tytułu *De iniuriis et famosis libellis*. Według Ulpiana osoba postępująca zgodnie z prawem nie dopuszcza się swoim działaniem czynów *contra legem*, a tym samym nie można jej przypisać odpowiedzialności z tytułu *iniuria*, nawet jeśli w efekcie podejmowanych działań doszło do powstania szkody objętej tym pojęciem. Należy bowiem przypomnieć, że pojęcie *iniuria* było niezwykle pojemne w swej treści i swoim znaczeniem obejmowało takie zdarzenia, jak: zniewaga słowna lub czynna napaść, np. uderzenie drugiej osoby, ale także inne zdarzenia sprzeczne z obowiązującym prawem, a które nie miały odrębnej regulacji prawnej. Pojęcie *iniuria* zostało zdefiniowane m.in. przez Ulpiana (D. 47.10.1) (Rodger, 1991, s. 1–11; Birks, 1969, s. 163 i nast.; Pugsley, 1968, s. 371–386; Koch, 1967, s. 51–74).

W podobnym znaczeniu termin *ius publicum* używany był przez Paulusa. D. 27.1.36.1 (Paul. l. 9 *responsorum*): *Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius aetatis, ut curatores accipere debeat: quaero, si idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator a praetore detur, an iure publico uti possit et nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare. Respondi praemium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere. Sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum esse temptaverit.*

Paulus w powyższym fragmencie przedstawił następujący przypadek. Lucius Titus miał trzech żyjących synów. Jeden z nich został wyzwolony spod władzy ojcowskiej. Jednak ze względu na to, że syn nie ukończył jeszcze 25 roku życia, ojciec na wniosek syna został ustanowiony jego opiekunem (*tutela dativa*). Paulus postawił problem prawny w formie pytania, a mianowicie: czy *pater familias* może wystąpić do pretora z wnioskiem o zwolnienie go z tego obowiązku? Mamy tu do czynienia z instytucją określaną terminem *excusatio tutelae*. Ustanowiony opiekun mógł powołać się na jedną z *causae excusationis* i żądać od pretora (*praetor tutelaris*) zwolnienia go z pełnienia tego obowiązku publicznego (*munus publicum*) (Viarengo, 1996, s. 27; Marrone, 1989, s. 348–349; Czychlarz, 1922, s. 353). Do takich przyczyn zaliczano: wiek, ubóstwo, a także posiadaniem już znacznej liczby dzieci, przynajmniej troje. W tym przypadku *pater familias* powołał się na sprawowanie władzy ojcowskiej nad dwoma pozostałymi synami. Według Paulusa, *pater familias* nie powinien uzyskać zwolnienia z powierzonej mu opieki, mimo że tak stanowiło prawo. Przepisy przynależące do *ius publicum* czy zbioru przepisów prawa prywatnego w tym konkretnym przypadku pozostawały w konflikcie z prawem naturalnym – *contra natura*. Widzimy zatem, że termin *ius publicum* użyty w tym fragmencie przez Paulusa ewidentnie odnosił się do określenia zbioru prawa stanowionego, prawa pisanego.

Przeciwstawienie prawa pisanego czy stanowionego przez państwo do prawa tworzonego przez czynności prawne uwidacznia się w kolejnym tekście Paulusa, który przytacza opinię Pomponiusa.

D. 39.2.18.1 (Paul.48 *ad ed.*): *Quod opere facto consecutus sit dominii capione promissor, non teneri eum eo nomine Pomponius ait, quia nec loci nec operis vitio, sed publico iure id consecutus sit.*

W kolejnym tekście autorstwa Paulusa jest mowa o podstawie odpowiedzialności z tytułu szkody przyszłej – *damnum infectum*. Co do zasady odpowiedzialność ponosił ten, kto złożył przyrzeczenie naprawienia szkody przyszłej, czyli stypulację, i szkoda przyszła się zrealizowała. W zacytowanym fragmencie osoba, która złożyła stypulację, nie była właścicielem nieruchomości, lecz jedynie ponosiła ryzyko związane z tą rzeczą. Mógł to być zatem np. dzierżawca. Po wykonaniu prac powstała szkoda. W międzyczasie *promissor* stał się właścicielem tej nieruchomości przez zasiedzenie (*usucapio*). Pojawiła się kwestia prawna co do podstawy odpowiedzialności za powstałą szkodę, mianowicie czy *promissor* odpowiada z tytułu złożonej stypulacji, czy też zasiedzenia nieruchomości. Pomponius dość jednoznacznie udzielił odpowiedzi na tę kwestię prawną, twierdząc, że *usucapio* jest instytucją prawa publicznego, czyli pisanego, i jako taka nie może być tytułem odpowiedzialności za *damnum infectum* (Sobczyk, 2010, s. 113; Dyjakowska, 2015, s. 25; Giaro, 1976, s. 91–106; Watson, 1969, s. 125; Branca, 1953, s. 337–367).

Należy przytoczyć jeszcze dwa inne teksty Paulusa, wyizolowane przez kompilatorów z ich pierwotnego miejsca i umiejscowione w księdze 50.

D. 50.17.141 pr. (Paul. 54 ad edictum): Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia.

i

D. 50.17.151 (Paul. 64 ad ed.): Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facereius non habet.

W pierwszym z tych tekstów Paulus odnosi się do kwestii kwalifikacji czynów poprzez pryzmat ich zgodności z przepisami prawa. Według niego, to, co zostało przyjęte przez strony czynności prawnej, np. sprzeczne z przepisami prawa postanowienia w umowie sprzedaży, nie może rodzić negatywnych skutków prawnych. Z kolei w drugim tekście Paulus podaje ogólną zasadę, według której nie można swoim działaniem wyrządzać nikomu szkody, chyba że jest ono sprzeczne z przepisami prawa (Wołodkiewicz, 2006, s. 51–52).

W podobnym znaczeniu wypowiedział się wcześniej niż Paulus również Gajus.

D. 50.17.55 (G. l. sec. de testamentis ad edictum urbicum): Nullus videtur dolo facere, qui suo iure utitur.

Gajus z kolei twierdził, że nie można przypisać nikomu podstępnego działania, jeśli postępuje zgodnie z przysługującym mu prawem.

Zastosowanie reguły Ulpiana z D. 50.17.116.1, tj. wyjęcie spod odpowiedzialności osoby, która postępowała zgodnie z przepisami prawa stanowionego, miało zastosowanie również w odniesieniu do oceny skutków prawnych postępowania zgodnego z przepisami prawa publicznego, które dotyczy funkcjonowania państwa jako takiego, zwłaszcza jego organów administracyjnych. Według Kallistratusa *delator*, składając doniesienia na sprawcę przestępstwa, wykonywał swój obowiązek wynikający z prawa publicznego, a zatem nie popełniał czynu prawem zakazanego.

D. 49.14.2. pr. (Call. 2 de iure fisci): Ex quibusdam causis delatione suscipientium fama non laeditur, veluti eorum, qui non praemii consequendi, item eorum, qui ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, vel quod nomine rei publicae suae quis exsequitur causam: et haec ita observari plurifariam principalibus constitutionibus praecipitur.

Delatio od najdawniejszych czasów nie była społecznie dobrze oceniana. Jednak w pewnych przypadkach doniesienie było preferowane, a donosiciela nierzadko ustawodawca brał pod ochronę. *Delator*, wypełniając swój ustawowy i obywatelski obowiązek, nie ponosił ujmy na swoim imieniu – *fama non laeditur*, przynajmniej z prawnego punktu widzenia. Jednak fałszywe doniesienie groziło sankcjami, w tym *delator* stawał się negatywną postacią określaną jako *calumniator* (Provera, 1964, s. 131–132).

Zwrot *ius publicum* na oznaczenie przepisów prawa prywatnego był stosowny również przez glosatorów. Accursius w swojej glosie do wypowiedzi Ulpiana napisał, że fragment dotyczył sprzedaży niewolnika koniecznego, *sevrus necessarius*, której to czynności dokonał nieletni – *minor*. W tym przypadku nie można było skorzystać z instytucji *restitutio in integrum*. Czynność dokonana przez nieletniego była ważna i nieodwracalna. Więcej glos do tego fragmentu nie napisano. Oznacza to, że był to fragment, który w tamtym okresie nie budził większych wątpliwości interpretacyjnych (*Digestum Novum*, 1905-9).

PODSUMOWANIE

Rozpoznanie znaczenia terminu *ius publicum* użytego przez Ulpiana w D. 50.17.116.1 pozwala ustalić rodzaj czynności prawnych, jakie dokonane nie mogły być już odwrócone. *Ius publicum* w tym kontekście oznacza nic innego jak pierwszeństwo prawa stanowionego przed umowami, czyli prawem stanowionym przez strony czynności prawnej.

Maksyma autorstwa Ulpiana D. 50.17.116.1: *Non capitur, qui ius publicum sequitur* zamieszczona przez kompilatorów w 50 księdze pod 17 tytułem Digestów nastroczała kłopoty interpretacyjne już samemu O. Lenelowi. Prawnik ten podjął się próby odtworzenia między innymi 11 księgi komentarza do edyktu pretora.

Należy przyjąć, że umiejscowienie przedmiotowej reguły przez kompilatorów było konsekwencją nadania tej wypowiedzi charakteru generalnego. Pierwotnie mogła mieć inną budowę, jednak o podobnym znaczeniu. Stąd jej usytuowanie trudne jest do jednoznacznego określenia. Nie można wykluczyć, że pierwotnie reguła ta była powiązana z kazusem niemożliwości zastosowania przez *minores* jednego ze środków ochrony pozaprosesowej, jakim była *restitutio in integrum propter aetatem* w przypadku, gdy czynność prawa z nim dokonana była oparta na przepisach prawa.

Analiza kilkunastu źródeł dość jednoznacznie pokazała, że Ulpian nie był autorem tej reguły, lecz ją powtórzył za wcześniejszymi prawnikami, zwłaszcza za Gaiusem, Pomponiusem oraz Kallistratusem. Co więcej, to nie *pre-dentes* stworzyli tę regułę, lecz dopiero kompilatorzy na podstawie już wcześniej znanej i powtarzanej *opinio communis*, według której postępowanie czy czynności prawne dokonane zgodnie z prawem stanowionym nie mogły powodować odpowiedzialności cywilnej, a tym samym nie mogły wywoływać negatywnych skutków prawnych dla działającego. Ulpian tylko tę regułę powtórzył, a kompilatorzy ją wstawili do 50.17. Reguła ta była znana już w II w. po Chr.

Literatura

- Aricò Anselmo, G. (1983). *Ius publicum – ius privatum in Ulpiano, Gaio e Cicerone*, Annali del Seminario Giuridica Palermo 37, s. 447–787. ISSN 1827-8396.
- Bianchini, M. (1983). *Appunti su Giustiniano e la sua compilazione*, I. Giappichielli, Torino. ISBN 9788834800508.
- Birks, P. (1969). *The early history of iniuria*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 37, s. 163–208. ISSN 0040-7585.
- Branca, G. (1953). *La responsabilità per il damnum infecti*, St. Albertari, I, Giuffrè, Milano, s. 335–367.
- Buckland, W.W., Stein, P. (1963). *A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian*. University Press, Cambridge. ISBN 9781139034401.
- Czycharz, K. (1922). *Instytucje prawa rzymskiego*, F. Hoesicka, Warszawa.
- De-Mauri, L. (1976). *Rgulae Iuris*, Ulrico Hoepli Editore, Milano. ISBN 8820306271.
- Digestum Nouum seu Pandectorum Iuris Vivilis, t. III, Lugduni 1627.
- D'Ors, A. (1981). *El comentario de Ulpiano a los edictos del "metus"*. Anuario de historia del derecho español 51, s. 223–290. ISSN 0304-4319.
- Dyjakowska, M. (2015). 'Superficies' – rzymskie korzenie prawa zabudowy, Zeszyty Prawnicze 15, s. 5–32. ISSN 0044-4405.
- Giaro, T. (1976). *Nowa hipoteza na temat 'damni infecti lege agere'*, Eos 64, s. 91–106; ISSN 0012-7825.
- Glover, G. (2004). *Metus in the Roman law of obligations*. Fundamina: A Journal of Legal History 10, s. 31–58. ISSN 1021-545X.
- Kaser, M. (1959). *Rechtsgeschichte des Altertums*. C.H. Beck, München. ISBN 3406404901.
- Kaser, M. (1977). *Zur integrum retitutio, besonders wegen metus und dolus*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung 94, s. 101–183. ISSN 2304-4861.
- Koch, A. (1967). *Ewolucja deliktu iniuria w prawie rzymskim epoki republikańskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 19.2, s. 51–74. ISSN 0070-2471.
- Lenel, O. (1889). *Palingenesia Iuris Civilis*, vol. II, Lipsiae.
- Marrone, M. (1989). *Istituzioni di diritto romano*, Palumbo, Palermo. ISBN 8860170222.
- Mühlenbruch, Ch.J. (1835). *Lehrbuch des Pandektenrechts*, Tom 1, Halle.

- Palmirski, T. (2017). *O różnych regułach dawnego prawa. 17 tytuł 50 księgi digestów. Tekst-tłumaczenie-komentarz*, Zeszyty Prawnicze 6.2, s. 314–315. ISSN 1634-8183.
- Petrucci, A. (2015). *Lezioni di diritto privato romano*. Giappichielli, Torino. ISBN 9788834859346.
- Provera, G. (1964). *La vindicatio caducorum. Contributo allo studio del processo fiscale Romano*, Giappichielli, Torino.
- Pugsley, D. (1968). *Damni Iniuria*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 34, s. 371–386. ISSN 0040-7585.
- Rodger, A. (1991). *Introducing iniuria*, *Tijdschriftvoor Rechtsgeschiedenis* 59, s. 1–11. ISSN 0040-7585.
- Sitek, B. (2014). *Utilitas publica z perspektywy prawa rzymskiego i polskiego*, *Themis Polska Nova* 1 (6), s. 21–35. ISSN 2084-4522.
- Sobczyk, M. (2010). *Protection from the Injury Threatening From Neighboring Property in Roman Law and Protection from the anticipated Injury in the Art. 439 of the Polish Civil Code*, *UWM Law Review* 2, s. 113. ISSN 2080-9670.
- Solazzi, S. (1912). *La minore età nel diritto Romano*, Athenaeum, Roma.
- Talamanca, M. (1997). *La filozofia greca e il diritto Romano*, vol. II, Accademia Nazionale Lincei, Quaderno N. 221, Roma.
- Viarengo, G. (1996). *L'excusatio tutelae nell'età del Principato*, Edizioni culturali internazionali Genova, Genova.
- Watson, A. (1969). *The law of property in the later Roman Republic*. Clarendon Press, Oxford. ISBN 978-0198251859.
- Wołodkiewicz, W. (2006). *Regulae iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: C.H. Beck. ISBN837483286X.